

Петар ВЛАХОВИЋ

ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА ДЕМОГРАФСКИХ И ПОПУЛАЦИОНИХ ПРОБЛЕМА У ЦРНОЈ ГОРИ

Ово саопштење има за циљ да са антрополошког становишта, без икаквих посебних претензија, на почетку трећег миленијума, скрене пажњу на неке демографске и популационе проблеме у Црној Гори. Основу за ово чини Зборник ЦАНУ са научног скупа “Село у Црној Гори”, затим публикације Републичког завода за статистику, Института за здравље Црне Горе, као и друга одговарајућа литература која од друге половине XX века прати демографска кретања у Црној Гори.

Човечанство је прву милијарду становника досегло тек средином XIX века. На две милијарде број становника је порастао стотинак година касније. До три милијарде се дошло тридесетак година касније по том. На четири милијарде становништво је у свету порасло за само 15 година. Почетком XXI века, у наше време, Уједињене нације су саопштиле да на Земљи живи 6 милијарди и 400 милиона и да се за последњу деценију број становника Земље увећао за 784 милиона. Од 1994. до 2004. године број становника се сваке године повећавао у просеку за 1,3% у неразвијеним земљама. Најбрже се увећавало становништво Африке (за 1,3% годишње), а број становника Европе се у последњој деценији смањивао за 0,02% годишње. Према прогнози стручњака Уједињених нација очекује се да ће 2015. године на Земљи живети 7 милијарди и 200 милиона житеља. Са овог становишта треба потражити место и улогу Црне Горе и њеног становништва у овом контексту.

Демографска кретања у Црној Гори дуго су се мерила бројем мушких глава, односно бројем “пушака”. Али, тада је домаћинство просечно имало осам до десет чланова. У Другом светском рату Црна Гора је изгубила око 12% свога становништва. Непосредно после рата, 1945. године, број становника Црне Горе се смањило за 10% одласком око 6.000 породица или око 37.000 становника у Војводину. Дакле, губитак у Другом светском рату и колонизација у Војводину 1945. су смањили црногорско становништво за скоро једну четвртину.

Упркос свему, број становника Црне Горе, по подацима Института за здравље Црне Горе, у другој половини XX века се повећао од 397.001 (189.019 мушког и 207.982 женског) на 620.145 (329.389 мушког и 332.806 женског). Ово представља укупно повећање становништва Црне Горе за 66,80%. Међутим у наведеном раздобљу наступило је значајно смањење броја живорођене деце, од 11.904 на 8.829 или од 30% у 1950. на 13,3% у 2001. години. Пораст броја становника, пре би се рекло механички (усељавање), забележен је у 10 општина и то Будва 37,88%, Херцег Нови 22,32%, Тиват 22,29%, Бар 16,79%, Подгорица 16,08%, Даниловград 13,38%, Котор 3,78%, Улцињ 3,17%, Никшић 1,90%, Рожаје 1,63%. Пад становништва у односу на 1991. евидентиран је у 11 општина: Шавник 19,92%, Плужине 18,15%, Жабљак 14,20%, Плав 11,98%, Андријевица 11,71%, Колашин 9,91%, Пљевља 8,63%, Цетиње 8,23%, Бијело Поље 7,63%, Беране 6,42%, и Мојковац 6,15%.

Процес демографске транзиције, као што се види, доста рано је захватио становништво Црне Горе. У том процесу дошло је до опадања наталитета, опадања смртности, нарочито смртности одојчади, преласка од неконтролисаног на контролисан фертилитет, до промене у старосној структури, као и до повећања старог становништва.

Најпалићей је основна одредница природног кретања становништва. Он непосредно утиче на ревитализацију обима становништва и условљава његову старосну структуру и демографски аспект природног развоја. Стопа наталитета је показатељ плодности.

Опадање наталитета условљавају разни чиниоци. Центар репродукције у Црној Гори је пренет из села у град. Због тога је наталитет у Црној Гори изгубио своје најважније функције. Његов ниво сада не обезбеђује просту репродукцију, не утиче на

ревитализацију и не обезбеђује повољну старосну структуру. Млади сада обухватају нешто више од једне четвртине (28,5%), а то је по попису 1981. и међупопису 1991. износило 33,9%. Број деце до 7 година достигао је најнижи ниво од када се спроводе пописи становништва у Црној Гори. Сада износи 9,06% у укупном броју становништва. По попису из 1991. популација деце је учествовала са 30,5%. Ово су условиле миграције селоград и сеобе према развијеним подручјима у Црној Гори и изван ње. Нарочито је било изражено кретање становништва према приморским и индустријским центрима, што је довело до тога да на селу више нема радне снаге за његово одржавање.

Дошло је у последње време до промене у репродуктивном моделу и прихватању стихијске контроле рађања. То је изазвало *опадање фертилитета* у сеоским насељима а у градским срединама иначе бележи континуирани пад.

Фертилитет је значајан показатељ природног кретања становништва. Условљен је, мада не одлучује, бројем особа женскога пола између 15 и 50 година живота. На фертилитет данас утиче и касније ступање у брак, повећање запослености женског становништва, повећање броја нежења и пораст развода, а све то негативно утиче на развој становништва.

Морталитет је показатељ друштвено економског процеса и хигијенскоздравствене заштите па се и на морталитет друштвена збивања непосредније одражавају него на наталитет. Смањење стопе морталитета је у непосредној вези са општим друштвеним и економским развојем који је утицао на побољшање животног стандарда и здравствене заштите становништва.

Општа стопа смртности смањила се у Црној Гори од 9,3% 1950. на 8,2% у 2001. години. Просечна старост умрлих у 2000. години је 68,17 година (мушки 64,89 и женских 71,69). Међу умрлима су 1,88% деца од 1 до 14 година, 1,09% од 15 до 24 године, 5,17% од 25 до 44 године и 7,89% од 45 до 54 године.

Очекивано трајање живота живорођених је 75,16 (мушки 71,55, жена 78,78) година а просечна старост становништва 34,46 (мушких 33,24, женских 35,7 година). Број умрле одојчади од 1950, у апсолутном односу, у 2000. години смањило се 12,13 пута а у 2001. години 9,40 пута.

Живот становништва у Црној Гори, по Кецојевићу, траје у просеку 69,9 година за мушкарце а 75,2 година за жене. Међутим, однос старог становништва од 60 и више година према

младој популацији до 19 година занимљив је показатељ. Удео становништва од 65 и више година је у Црној Гори 11,96% (мушки 10,8, жене 13,39) што значи да црногорско становништво припада категорији врло старог становништва. То потврђује и индекс старења који износи 58,46% (мушки 49,71%, жене 67,81%).

Без обзира на то што је родитељство лична одлука, већ неколико деценија присутне негативне демографске карактеристике у црногорском друштву побуђују на бригу и размисљање. Подаци демографа су више него забрињавајући. Ниво рађања је нижи од потребног за просто обнављање становништва. Становништво Црне Горе спада у групу најстаријих европских популација. Број жељене деце је веома мали (једно, двоје или евентуално троје). Из тих разлога се мења и структура породице.

Анализа података показује да све општине у Црној Гори имају врло старо становништво, сем општине Рожаје која припада зрелом становништву (6,7% становника од 60 и више година). У Будви и Подгорици овај просек је 10%, Никшићу 12,5%, Андријевици 15,9%, Бијелом Пољу 10,8%, Херцег Новом 13,5%, Цетињу 14,2 %, Плужинама 17,9%, Шавнику 19,4%. Подаци у односу на 1991. су знатно неповољнији.

Природно кретање, као компонента укупног кретања становништва, једна је од одредница демографског развоја и индикатор виталитета популације Црне Горе.

Природни чиниоци репродукције зависе од деловања друштвено-економских фактора. Због тога је упознавање природног кретања становништва неопходно ради упознавања и тумачења низа демографских процеса и друштвено-економских промена.

На прагу демографске старости су општине Бијело Поље, Рожаје и Плав. Дубока демографска старост захватила је ниско-наталитетна подручја Плужине, Жабљак и Шавник. У фази демографске старости се налази 15 општина. Највеће промене се уочавају у кретању броја становника старијих од 65 и више година. Овом контигенту припада 74.160 лица или 11,96% укупног становништва Црне Горе. У односу на попис 1991. године овај контигент је порастао за 47,3% (са 50.354 лица 1991. на 74.160 лица 2003. године). Због оваквог кретања становништва Црна Гора је 2003. досегла његову просечну старост од 35,9 година, а стари 70 и више година чине 61% старијих од 60 година.

Ако се овакви демографски помаци наставе, онда то није уопште добро, већ опомињуће и забрињавајуће.

Природни прираштај, као показатељ репродукције становништа, од виталног је значаја за демографски, друштвени и економски развој. Социо-економске промене које су се десиле од средине XX века наовамо, битно су утицали на природни прираштај. Природни прираштај у Црној Гори је опао и прешао из категорије веома високог у умерену групу. Међу осталима и абортуси имају удела у популационом развоју и природном прираштају. Раднице, високо образоване жене, жене из сиромашнијег и из вишег материјалног статуса прибегавају абортусу као начин планирања породице. Не постоје поуздане и комплетне бројке о овом “крајњем” контрацептивном моделу, што мора да изазове бригу код надлежних.

Стопа природног прираштаја се снизила од 20,7% у 1950. години на свега 5,1% и 2001. години или у промилима то је 4,06 пута мање. Негативна стопа природног прираштаја; мање од 0 у 2001 години имале су општине Даниловград, Жабљак, Колашин Котор, Плужине, Цетиње и Шавник.

Стопа смртности одојчади као показатељ здравственог стања становништва и развоја здравствене службе, као и индикатор целокупног социо-економског, образовног, културног и другог развоја друштва смањила се од 101,9 умрле одојчади на 1000 рођених у 1950. години на 14,61 у 2000. години.

Процес старења се интензивно одвија од 1981 године, а посебно од 1991. и 2003. године. Млади до 29 година представљају мало више од једне четвртине (28,5%) а у 1991 години чинили су више од једне трећине укупног становништа, односно 33,9%. Учешће старих од 60 и више година порасло је од 12,8% у 1991 години на 16,7% у 2003. години.

Становништво по светским стандардима се разврстава на младо, зрело, старо и врло старо. Уколико је старије од 65 година 3%, онда се рачуна да је младо. Од 4% до 7% сматра се зрело, а од 7% до 10% сврстава се у старо а преко 10% у врло старо.

Сѣпаро сѣановнишииво преко 60 година је 1991. године у Црној Гори учествовало са 12,6% а 2003. учествовало са 16,7%.

Процес старења је израженији у земљама западне Европе где је просечно трајање живота 80 година, а цени се да ће до 2020. у Европској унији бити око 200 милиона старог становништва. У Црној Гори очекивано трајање живота износи 75,2, односно за мушкарце 71,7%, а за жене 78,7 година.

Популација је основни фактор структуре и организације геопростора. Уз старосно полну структуру популације одређује се не само њена прошлост већ и њена будућност јер представља главни простор у коме се одвијају сви сложени демографски процеси и појаве.

Демографске процене показују да ће XXI век бити век старих. То приморава и развијена и сиромашна друштва да се посвете овом проблему јер старије становништво захтева одређене мере у систему здравствене заштите, реорганизовању пензионих фондова, развоју система служби за помоћ старима и обезбеђењу економске потпоре за све старију популацију.

Проблем старења популације у савременом друштву и пораст удела старих људи, треба посматрати као универзалну тенденцију, као значајно социјално, економско, културно, медицинско, друштвено и политичко питање.

Старо становништво на селу је посебно угрожено. Опадање радне снаге и недостатак сталних месечних примања погоршава њихов положај. Смањењем становништва у селу нестаје добросуседско испомагање, које је било веома значајно за одржавање старачких инокосних домаћинстава.

Влада Републике Црне Горе, суочена са изазовом убрзаног старења популације и обезбеђења њене неге и заштите, предузима одређене мере за развој и унапређење институција за заштиту и негу старог становништва. Министарство здравља у сарадњи са Министарством рада и социјалног старања и поједине невладине организације, раде на изради студијског пројекта *Сѣпаросѣ и сѣарење у Црној Гори*. Доношењем оваквог програма о заштити старих особа, а посебно политике финансирања, доћи ће до изградње нових установа чији је задатак да институционално пруже свеобухватну помоћ. Али, поред решења ових проблема у старој популацији мора се повести рачуна и о неким другим актуелним и горућим питањима.

Друштвена заједница мора предузети посебне мере за по-

бољшање животног стандарда и услова рада младе популације и у сеоским и у градским срединама, посебно у заштити жена фертилног доба. Запосленој жени, мајци, домаћици, супрузи, треба обезбедити повољније услове и олакшати јој да испуни своју природну обавезу.

Становништво Републике Црне Горе, због промена у виталним показатељима, карактеришу негативне демографске последице које показују да је у популационој политици потребно предузети неке неопходне мере. Једна од њих је ревитализација села (развој инфраструктуре, путне мреже, могућност образовања подмлатка, здравствена заштита, на пример).

Ово су само неки од проблема који се са антрополошког и етнолошког гледишта сусрећу у стварном животу и који се негативно одражавају на црногорску популациону структуру. Због тога се морају предузети хитно неке мере које ће омогућити поправљање демографске структуре становништва. Међу њима су:

1. промена односа према популационој политици и решавања ових питања као прворазредних за будућност земље;
2. потпуна заштита две најугроженије категорије - деце и омладине с једне и популације старије од 60 година с друге стране;
3. обезбеђивање средстава за стимуланс рађања и побољшање услова живота у породици ради повећања популационог прираштаја;
4. нека питања се морају институционализовати кроз одговарајуће општинске и републичке органе и, уз строгу друштвену контролу, поверити им бригу око обезбеђења средстава намјењених побољшању демографске структуре;
5. спречити и ублажити пад животног стандарда деце и омладине;
6. обезбедити пуну здравствену заштиту и омогућити решавање стамбених васпитних, образовних, породичних и других питања деце, омладине и њихових родитеља;
7. у послове око популационе политике и демографске структуре се морају укључити средства јавног информисања, посебно радио и телевизија;
8. у послове ове врсте мора се укључити држава и законски решити нека од ових питања, дајући им приоритет у

решавању преко Владе Републике Црне Горе и њених одговарајућих институција.

Морамо се подсетити, без икаквих задњих намера, да су демографско старење и негативан прираштај лоши чиниоци у црногорској популацији. Међутим, код Арбанаса, Муслимана-Бошњака и Рома наталитет је велики. У односу на 1961. годину када је износио 23,5% у 1990-ој години повећао се чак на 40%. Народна изрека јасно каже: “Без породе нема породице, а без рода нема народа”. Због тога ову поруку треба веома озбиљно схватити.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зборник: *Село у Црној Гори*, Црногорска академија наука и умјетности и Универзитет Црне Горе, Црногорска академија наука и умјетност књ.66, Подгорица 2004.

2. Р. Бакић, *Демографски развој сјеверне Црне Горе*, Подгорица 1994.

3. В. Рудић, *Етнодемографски процеси у бјелойолском крају*, Посебна издања ЦАНУ, књ. 44, Одјељење друштвених наука, књ. 12, Подгорица 2003.

4. Статистички годишњак 2001, Институт за здравље Црне Горе, Подгорица 2002.

5. Становништво национална или етничка припадност, Република Црна Гора, Завод за статистику, књ. 1 и књ.2, Подгорица 2004.

6. Р. Лаковић, *Становништво Црне Горе, размјештај и урбанизација*, Зборник Село у Црној Гори, ЦАНУ, књ.66, Подгорица 2004.

7. С. Вукадиновић, *Демографске промјене покрећивости унутар једне генерације у Црној Гори*, Гласник Одјељења друштвених наука, ЦАНУ, књ. 14, Подгорица 2002.

8. Н. Кецојевић, *Демографске промјене у насељима оштинне Подгорица од 1925. до 1991.*, Зборник: Село у Црној Гори, ЦАНУ, књ.66, Подгорица 2004.

9. Д. Б. Ђорђевић, *Сеоски млади и млади сељаци*, Зборник: Село у Црној Гори, ЦАНУ, књ. 66, Подгорица 2004.

Petar VLAHOVIĆ

SOME CHARACTERISTICS OF DEMOGRAPHIC AND
POPULATIONS PROBLEM IN THE
MONTENEGRO

Summary

The author deals with demographic and populations problem in the Montenegro.

Demographic transition has dramatically changed the society in the Montenegro. People migrate from country to cities changing the distribution of population in space. Birthrate and mortality are lowered. Age composition of the population in the Montenegro has been changed. In the 1991, there were 30.5% of children under seven, hitting a low of 9.08% in 2003. In 1991, 12.8% of population was sixty or older; in 2003, the figure was 16.7% This means that Montenegrin population is growing older. Population growth rate was lowered from 20.7% in 1991 to 5.1% in 2001.

The author identifies the demographic aging and negative growth rate as a main issues of the population policy in Montenegro, suggesting concrete actions that should be taken to protect young people as well as the population over sixty.

